

## XALQARO MOLIIYA MUNOSABATLARI, BOZORIDAGI INVESTORLAR VA ULARNING MAMLAKAT TARAQQIYOTIDAGI ROLI

Ahmad Temirov Javli o'g'li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti,

Xalqaro iqtisodiyot va menejment fakulteti

1-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8069094>

**Annotatsiya:** Mazkur maqola xalqaro moliya munosabatlari haqida ma'lumotlar va ularning o'zaro aloqalarini tushuntiradi. Maqolada xorijiy investitsiyalar, xalqaro savdo, valuta-kredit operatsiyalari, moliyaviy resurslar taqsimlanishi, moliyaviy institutlar bilan hamkorlik va boshqalar kabi mavzular yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** lizing, korporatsiya, to'lov balansi, transmilliy korporatsiyalar, iqtisodiy integratsiya, rentabel, valuta pariteti.

Jahon iqtisodiyotining rivojlanish jarayoni xalqaro moliya munosabatlarining rivojlanish evolutsiyasi bilan uzviy bog'liqdir. Xalqaro moliya munosabatlari jahon xo'jaligining shakllanishi jarayonida alohida o'rin tutadi. Xalqaro moliya munosabatlari asta-sekin jahon xo'jaligining tarkibiy elementiga aylana bordi. Hozirgi vaqtda xalqaro moliya munosabatlarini jahon xo'jaligining rivojlanishi natijasida shakllangan mustaqil iqtisodiy tizim sifatida baholash mumkin. Jahon xo'jaligi bozor iqtisodiyotining obyektiv qonuniyatlariga bo'ysunuvchi xalqaro moliya munosabatlari orqali o'zaro bog'liq milliy iqtisodiyotlar yig'indisi sifatidagi global iqtisodiy tizimdir.

Xalqaro moliya - xalqaro moliyaviy resurslar majmuasini va ularning harakatlanishini ifodalovchi tushuncha hisoblanadi. Xalqaro moliya munosabatlari muayyan maqsadlarni amalga oshirish uchun xalqaro darajada shakllantirilgan moliyaviy resurslarni taqsimlash va ulardan foydalanish jarayonidagi iqtisodiy munosabatlarni ifodalaydi. Shu o'rinda ushbu munosabatlari o'ziga xalqaro valuta munosabatlari, xalqaro kredit, investitsiya, savdo, soliq, lizing munosabatlari hamda mamlakatlar to'lov balansini boshqarish, xalqaro moliya tashkilotlari bilan aloqalar kabi bir qancha ichki va tashqi aloqalarni qamrab oladi.

Xalqaro moliya munosabatlari rivojlanishida kapitalning xalqaro harakati, ayniqsa, to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar shaklida u yoki bu mamlakatga kirib borishi, shuningdek, xalqaro savdoning mahsulotlar, turli xizmatlar ko'rsatish, texnologiyalar sohasidagi rivoji ijobiy omil sifatida ta'sir ko'rsatmoqda. Jahon savdosining o'sishi, ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi va kengayishi, xalqaro kapital harakatining rivoji, chegaralararo tovarlar, xizmatlar hamda ishchi kuchi migratsiyasi xalqaro moliya munosabatlarining rivojlanishiga, shuningdek, jahon moliya bozorlarining taraqqiy etishiga hamda transmilliy korporatsiyalar faoliyatining kengayishiga, xalqaro moliyaviy faoliyatning boshqa jabhalarini jadallashuviga imkon yaratdi.

Globallashtirish jarayoni - jahon savdosining o'sishi, ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi va kengayishi, kapitalning xalqaro oqimi rivojlanishi, xizmatlar va mahsulotlarning xalqaro harakati xalqaro moliyaning rivojlanishiga zamin yaratdi. Mazkur holat xalqaro moliyaviy korporatsiyalarining, jahon moliya bozorlarining yuzaga kelishiga va davlatlararo iqtisodiy munosabatlarning faoliyatning boshqa jihatlarini murakkablashuviga olib keldi.

Xalqaro moliya doimiy o'zgaruvchan xalqaro pul tizimlarining holati va rivojlanishini, alohida mamlakatlar to'lov balansining o'zgarishini, xalqaro moliya bozorlari, xalqaro moliyaviy

korporatsiyalar, xalqaro bank va investitsion faoliyatni namoyon etadi. Xalqaro moliya tizimining asosiy ishtirokchilari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: banklar, transmilliy korporatsiyalar, investorlar va xalqaro rasmiy qarzidorlar. Xalqaro iqtisodiy operatsiyalar alohida davlatlarning moliya tizimiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi kuch hisoblanadi. Xalqaro moliya o'zida obyektiv asosga ega bo'lgan moliyaviy munosabatlarni ifodalaydi. Ushbu faoliyatning moddiy asosi bo'lib mamlakatlar o'rtasida amalga oshiriladigan xalqaro moliyaviy oqimlar, jumladan, pul oqimlari - import qilingan mahsulot va xizmatlarning to'lovlari hamda mahsulot va xizmatlar eksportidan kelgan valuta tushumlari, ushbu yo'nalishlar xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyasini ifodalashi mumkin, lekin ular turli mamlakatlarga tegishli bo'ladi. Buning natijasida mamlakatlar o'rtasidagi pul oqimlari harakatini namoyon etadi. Shuningdek, kredit mablag'lari oqimi ham ikki tomonlama bo'lib hisoblanadi, bir tomondan qarzni berilishi bo'lsa, boshqa tomondan esa uning qaytarilishi va foizlarning to'lanishi bilan namoyon bo'ladi. Mazkur oqimlar asosida moliyaviy resurslarning mamlakatlar o'rtasidagi harakati yuzaga keladi. Resurslarning mamlakat o'rtasida taqsimlanishi bir tomondan valuta kurslari asosida, ikkinchi tomondan esa bojxona tariflari asosida boshqariladi. Moliyaviy resurslar xalqaro moliya tashkilotlari va institutlari faoliyati jarayonida shakllanadi va foydalaniladi. Mazkur institutlar va tashkilotlar davlatlararo tuzilmaga ega bo'lib, muayyan vazifalarni bajaradi. Ularning moliyaviy ta'minoti umumlashgan (masalan Birlashgan Millatlar Tashkiloti budjeti) yoki maqsadli (aniq dasturlar va tadbirlar uchun mo'ljallangan) fondlar orqali amalga oshiriladi. Iqtisodiy resurslarning muayyan qismini xalqaro darajada markazlashuvi jahon xo'jaligi ehtiyojlarini ta'minlaydi, ushbu resurslarni shakllantirishning iqtisodiy shart-sharoitlari bo'lib, iqtisodiy integratsiyaning kuchayishi, turli sohalardagi xalqaro loyiha va dasturlarni amalga oshirishda mamlakatlarning ishtiroki, kredit va savdo munosabatlarini rivojlanishi hisoblanadi. Shunday qilib, xalqaro moliya - bu xalqaro moliya bozori va xalqaro institutlar tomonidan shakllanishi, taqsimlanishi va ishlatilishini o'z ichiga olgan moliyaviy resurslar harakati asosida hosil bo'lgan munosabatlar tuzilmasi bo'yicha murakkab tizimdir.

Mamlakat davlat moliyasining xususiyatlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- bitta mamlakat hududidan chiqmaydi;
- xorijiy subyektlarni jalb qilmaydi;
- milliy qonunchilik asosida amalga oshiriladi;
- mamlakat ichida amalga oshiradigan hisob-kitoblarni o'zida ifodalaydi.

Xalqaro moliya esa turli xildagi jihatlarni o'rganadi. Bular iqtisodiy kategoriya sifatida moliyaviy resurslarning fondlari bo'lib, xalqaro iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirish asosida tashkil etilgan hamda xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan umumiy ehtiyojlarni qondirish va jahon darajasida ijtimoiy takror ishlab chiqarishning rentabelligini va uzluksizligini ta'minlash uchun foydalaniladi. Shu bilan birgalikda institutsional, iqtisodiy jihatdan ham o'rganadi.

Banklar, valuta va fond birjalari, xalqaro moliya institutlari mintaqaviy moliya-kredit tashkilotlari, xalqaro hamda mintaqaviy iqtisodiy tashkilotlar va birlashmalar majmui bo'lib, ular orqali jahon moliyaviy oqimlarining harakati amalga oshiriladi.

Qayd etish joizki, jahon bozorida kapital, xizmatlar va tovarlar harakati - milliy mahsulotlarning qayta taqsimlanishi jarayonida yuzaga keluvchi pul ko'rinishidagi munosabat. Davlatlararo va transmilliy moliya-kredit munosabatlarini o'z ichiga oladi va

ularda xorijiy elementlar ishtirokini ifodalaydi.

Xalqaro moliyaning asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

- taqsimlash funksiyasi;
- nazorat funksiyasi;
- takror ishlab chiqarish jarayoniga moliya yordamida xalqaro valuta-kredit va moliya tashkilotlarining aralashuvi bilan bog'liq tartibga solish funksiyasi;
- barqarorlashtirish funksiyasi.

Mazkur funksiya jahon xo'jaligi tizimida iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar uchun barqaror sharoitni yaratishda namoyon bo'ladi. Xalqaro moliya munosabatlari shakllanishi va rivojlanishining asosiy omillari quyidagilardan iborat:

- Jahon bozorlarining vujudga kelishi, ayniqsa tovar bozorlari;
- Xalqaro mehnat taqsimoti;
- Iqtisodiy aloqalarning baynalminallashuvi va globallashuvi;
- Iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida integratsiya jarayonlarining kuchayishi;
- Ilmiy-texnika taraqqiyoti;
- Jahon iqtisodiyotida global muammolarning keskinlashuvi.

Xalqaro moliya jahon xo'jaligining aniqlovchi tizimlaridan biri hisoblanib, milliy va jahon iqtisodiyotiga salmoqli ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro moliya yaxlit tizim sifatida faoliyat ko'rsatadi va uning elementlariga quyidagilar kiradi:

- jahon valuta tizimi;
- milliy va zaxira valutarlar, xalqaro jamoaviy valutarlar;
- o'zaro konvertirlash shartlari, valuta pariteti, valuta kursi, valuta kurslarini tartibga solishning milliy va xalqaro mexanizmlari;
- xalqaro hisob-kitoblar.

Xalqaro valuta-kredit va moliya tashkilotlari - jahon iqtisodiyotini barqarorlashtirish maqsadida xalqaro valuta va moliya-kredit munosabatlarini tartibga solish uchun davlatlararo kelishuvlar asosida tashkil etilgan iqtisodiy tashkilotlar. Xalqaro moliyaning rivojlanishida transmilliy korporatsiyalar va transmilliy banklar kabi subyektlar faol rol o'ynaydi.

Xalqaro moliya munosabatlarining obyektiv asosini xalqaro mehnat taqsimoti va jahon xo'jaligi hamda undagi iqtisodiy aloqalar tizimi tashkil qiladi. Hozirgi zamon jahon xo'jaligi milliy iqtisodiyotlar yig'indisidan iborat bo'lgan global iqtisodiy tizim bo'lib, bozor iqtisodiyotining obyektiv qonunlariga, xalqaro mehnat taqsimotiga, ishlab chiqarish va kapitalning xalqaro harakatiga muvofiq tarzda o'zgarib boradi. Xalqaro moliya munosabatlari rivojlanishining milliy iqtisodiyotga ta'siri quyidagi muhim xususiyatlar orqali namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro moliya munosabatlari mamlakatlar o'rtasidagi moliya operatsiyalarni va o'zaro aloqalarni ifodalovchi xususiyatlar jamlanmasidir. Ushbu munosabatlar xorijiy investitsiyalar, xalqaro savdo, valuta-kredit operatsiyalari, moliyaviy resurslar taqsimlanishi, moliyaviy institutlar bilan hamkorlik, jahon bozorlarini rivojlantirish va mamlakatlarning moliya tizimlarini mustahkamlashda va boshqalar orqali jahon iqtisodiyotining shakllanishida muhim o'rin egallaydi

**References:**

1. Xalqaro moliya bozori va institutlari " Ataniyazov"
2. Markaziy bank sayti "cbu"
3. "Finlit.uz" xalqaro moliya institutlari